

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 การดำเนินงานวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ดำเนินแนวทางในการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้ศึกษาได้ทำการศึกษา ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นปัญหาจากหนังสือ เอกสาร บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้ง การลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์พิธีกรรมฟ้อนผีจากหลายแหล่งที่มีกลุ่มร่างทรงเทพอินดूरร่วมปฏิสัมพันธ์ อยู่ภายในพิธีกรรม ตามช่วงฟ้อนผีในช่วงเดือนเมษายน-เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2555-2557 อัน ได้แก่

- 1) ช่วงฟ้อนผี ณ ลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ และพิพิธภัณฑสถานพื้นถิ่นล้านนา
- 2) ช่วงฟ้อนผี ณ หอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ด้านหลังหอศิลปวัฒนธรรมเมือง เชียงใหม่
- 3) ช่วงฟ้อนผี ณ ลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี อำเภอเมืองลำพูน³

โดยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ ตามกระบวนการรวบรวมข้อมูลที่ได้ออกแบบไว้ เพื่อให้ ได้มาซึ่งข้อมูลที่ชัดเจนตรงตามกรอบแนวคิดที่ผู้ศึกษาได้ทำการกำหนดไว้ โดยมีรายละเอียดดังที่จะ อธิบายในบทนี้ต่อไป

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.1 การศึกษาวิจัยเอกสาร เป็นช่วงของการค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ เอกสาร บทความวิชาการ วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่

³ เนื่องจากพื้นที่เชียงใหม่-ลำพูน จัดได้ว่าเป็นเขตวัฒนธรรมร่วมเดียวกัน อันมีการเคลื่อนไหวของระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ กลุ่มคน และมิติด้านอื่นๆ อีกมากมาย อีกทั้งยังปรากฏกลุ่มร่างทรงเทพอินดूरร่วมปฏิสัมพันธ์อยู่ภายในช่วงพิธีกรรมดังกล่าว ซึ่งเป็นกลุ่มร่างทรง เทพอินดूरที่เดินทางมาจากจังหวัดเชียงใหม่ การแบ่งเขตทางวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากหลักการทางรัฐศาสตร์ที่มีการกำหนดเขตพื้นที่ ที่ชัดเจนเพื่อแสดงบริบทแห่งความเป็นรัฐ นอกจากนี้การเรียงลำดับช่วงดังกล่าวเป็นเพียงการเรียงตามลำดับก่อน-หลัง ของการเดินทาง ลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์และตรวจสอบข้อเท็จจริงเท่านั้น มิใช่เป็นการเรียงลำดับตามความสำคัญแต่อย่างใด

ศึกษาเบื้องต้น รวมถึงทฤษฎีและแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่สามารถสอดคล้อง และตอบประเด็นตามวัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ ดังนี้

- 1) ศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ ความเชื่อเทพฮินดู ที่แพร่กระจายเข้ามาในภูมิภาคนี้ และแพร่กระจายเข้าสู่ พื้นที่ที่ทำการศึกษายังไง
- 2) ศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการนับ ถือผีของผู้คนในแถบภาคเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่เมือง เชียงใหม่ - ลำพูน รวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงที่มีสายวัฒนธรรมร่วมเดียวกัน รวมไปถึงศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์และพิธีกรรม
- 3) ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย คือ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ ความเป็นเมืองและพหุวัฒนธรรม (Urbanization and Multiculturalism) และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism)

3.2.2 การวิจัยภาคสนาม สำหรับขั้นตอนนี้ ขั้นต้นผู้ศึกษาได้กำหนดการลงพื้นที่ของการศึกษา ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดยอาศัยพื้นที่ช่วงฟ่อนฝิลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ อำเภอเมือง เชียงใหม่ เป็นพื้นที่หลักเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งจัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายน ของทุกปีหลังเทศกาลสงกรานต์ เนื่องจากการจัดพิธีกรรมพื้นที่ดังกล่าวเป็นการจัดใน พื้นที่สาธารณะ ลักษณะงานจึงมีลักษณะเป็นงานพิธีแบบเปิดที่ไม่ต้องถูกเชิญก็สามารถ เข้าร่วมพิธีกรรมนี้ได้ การเชิญเหล่าบรรดาร่างทรงอาศัยการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ อาทิ แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ เว็บไซต์ รวมถึงในกลุ่มเฟสบุ๊คของร่างทรงกลุ่มต่างๆ ใน เชียงใหม่ สาเหตุนี้เองจึงดึงดูดให้เหล่าบรรดาร่างทรงเทพฮินดูเข้าร่วมเป็นจำนวน มากกว่าสถานที่อื่นๆ ปะปนอยู่ร่วมกับกลุ่มร่างทรงผีพื้นถิ่นเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งสาเหตุ หลักของการเลือกพื้นที่ช่วงฟ่อนฝิลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์เป็นพื้นที่หลักเพื่อเก็บ รวบรวมข้อมูลภาคสนามนั้นสืบเนื่องมาจากพื้นที่ดังกล่าวมี ประวัติ ความเป็นมาที่สำคัญ ทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ และในปัจจุบันพื้นที่นี้ได้ถูกออกแบบมาเพื่อ รองรับความเป็นเมืองที่ไม่เพียงเป็นพื้นที่ยึดโยงจิตใจของคนเชียงใหม่ให้ตระหนักรู้ถึง เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่และบรรพบุรุษเท่านั้น พื้นที่ยังถูกใช้เพื่อ กิจกรรมต่างๆ เพื่อรองรับวิถีชีวิตของสังคมเมืองเชียงใหม่ที่มีความหลากหลายทาง

วัฒนธรรมอย่างลงตัว โดยใช้เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้กำหนดไว้และแบ่งการเก็บข้อมูลภาคสนามออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่หนึ่ง การเก็บข้อมูลภาคสนามจากพิธีกรรมพืชนผีเมืองเชียงใหม่ โดยอาศัยพื้นที่ช่วงพืชนผีลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ เป็นพื้นที่หลักเพื่อการเข้าถึงและสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล โดยใช้เครื่องมือ คือ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการแบบไม่มีโครงสร้าง (Informal Unstructured Interview) จากร่างทรงเทพเจ้าในศาสนานินดู ที่เข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าว

ช่วงที่สอง การเก็บข้อมูลภาคสนามจากตำหนักร่างทรงเทพอินดู เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามจากแหล่งพักอาศัยของกลุ่มตัวอย่าง หรือตำหนักร่างทรง เป็นความต่อเนื่องกับช่วงที่หนึ่งภายหลังที่กลุ่มตัวอย่างรู้สึกคุ้นเคยและยินดีให้เข้าร่วมพิธีประทับร่างของเทพเจ้าหรือยินดีให้ข้อมูลเป็นการส่วนตัว ซึ่งกลุ่มตัวอย่างในช่วงนี้ เป็นกลุ่มเดียวกับช่วงที่หนึ่งที่ผู้ศึกษาได้สร้างความสนิทสนมจนยินยอมเปิดเผยข้อมูลในเชิงลึก สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในช่วงนี้ ยังคงเป็นการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมเป็นผู้สังเกตการณ์อยู่ภายในพิธีกรรมพืชนผี เพื่อการได้มาของข้อมูลในเชิงลึก และได้มีปฏิสัมพันธ์พูดคุยกับทั้งเหล่าบรรดาเทพอินดูและผีพื้นถิ่นเมืองเชียงใหม่ขณะประทับทรงในการตอบข้อซักถาม รวมถึงการซักถามเรื่องราวต่างๆ ของ “เทพ” และ “ผี” ทั้งสองกลุ่มขณะประทับทรงในร่างทรงของตน ในพื้นที่พิธีกรรม อีกทั้งยังได้สังเกตการณ์ตามตำหนักของร่างทรงที่เปิดตำหนักเพื่อรับปรึกษาปัญหาต่างๆ รวมถึงการทำนายดวงชะตา ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้ารับการทำนายดวงชะตาจากร่างทรงตามตำหนักต่างๆ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบในการศึกษาครั้งนี้เช่นกัน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือที่หลากหลายในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ครอบคลุมตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ ดังนี้

- 1) การสัมภาษณ์ (Interview) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการแบบไม่มีโครงสร้าง (Informal Unstructured Interview) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

- 2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)
- 3) อุปกรณ์ในการจดบันทึกข้อมูล โดยแยกเป็นสองส่วน คือ แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Field Note) จากการสัมภาษณ์ แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสังเกต สื่ออิเล็กทรอนิกส์

3.4 กลุ่มตัวอย่าง

สำหรับการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) และการคัดเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) ร่วมกัน ได้กลุ่มตัวอย่างดังนี้

- 1) ร่างทรงที่ประทับทรงเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ที่มาเข้าร่วมพิธีกรรมพอนผีที่จัดขึ้นในพื้นที่ช่วงพอนผีลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ จำนวน 14 คน (ดูในภาคผนวก)
- 2) ร่างทรงผีพื้นถิ่นเมืองเชียงใหม่ ที่มาเข้าร่วมพิธีกรรมพอนผีที่จัดขึ้นในพื้นที่ช่วงพอนผีลานอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ จำนวน 8 คน (ดูในภาคผนวก)
- 3) ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในด้านนี้ จำนวน 5 ท่าน ซึ่งเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการ และมีผลงานทางด้านวิชาการด้านความเชื่อ พิธีกรรมพอนผี ด้านศาสนาฮินดู รวมถึงด้านอื่นๆ ที่อาจเสริมเพิ่มเติมในภายหลังเพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

ซึ่งจากการลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงของประเด็นปัญหาเบื้องต้นก่อนการศึกษา ผู้ศึกษาได้พยายามที่จะสำรวจและรวบรวมจำนวนของร่างทรงเทพฮินดูที่เข้าร่วมพิธีกรรมพอนผีตามสถานที่ที่ได้กล่าวไปข้างต้นนั้นมีประมาณ 5 คน จำนวนดังกล่าวนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของร่างทรงเทพฮินดูในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งความเป็นจริงแล้วอาจมีจำนวนมากกว่านี้ที่บางส่วนอาจเป็นร่างทรงเทพฮินดูที่ไม่มีความเชื่อ หรือสีกาผีเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรมพอนผีเพื่อแสดงตน ร่วมกับกลุ่มร่างทรงผีพื้นถิ่นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งในกลุ่มหลังนี้ทางผู้ศึกษาจึงไม่นับรวมเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ขาดปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มร่างทรงผีพื้นถิ่นเมืองเชียงใหม่จึงขาดคุณสมบัติตรงตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้

แต่ที่ว่า การที่จะสำรวจและรวบรวมจำนวนที่แน่นอนของร่างทรงเทพฮินดูนั้นอาจเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ บางคนอาจเคยเป็นแต่เลิกจากความเชื่อนี้ไป บางคนก็ก้าวเข้ามาสู่ความเชื่อนี้ได้อยู่เสมอ ดังที่ ฆลาตชาช รมิตานนท์ (2545: 23) ได้พยายามทำการสำรวจจำนวนผีเจ้านายในเขตจังหวัดเชียงใหม่อยู่หลายครั้งแต่ก็ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในความตั้งใจนี้ได้ ด้วย

สาเหตุเช่นเดียวกัน และการศึกษาในเรื่องเหล่านี้จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกือบทั้งหมดจะศึกษาในลักษณะของกรณีศึกษาร่างทรงของผีเจ้านายหรือผีอื่นๆ บางคนเท่านั้น บางเรื่องก็จะเป็นการศึกษาในลักษณะกรณีศึกษาโดยเลือกพื้นที่ที่ไม่ได้กำหนดหรือระบุจำนวนของกลุ่มตัวอย่างที่ชัดเจน สำหรับการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้ อาศัยความร่วมมือจากร่างทรงผีพื้นถิ่นเมืองเชียงใหม่คนหนึ่งซึ่งไม่ประสงค์ให้เปิดเผยชื่อหรือข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งเป็นผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กว้างขวางในกลุ่มสายตระกูลผีพื้นถิ่นเมืองเชียงใหม่ ในการเข้าพื้นที่ช่วงฟ้อนผีต่างๆ โดยที่ผู้ศึกษาดำเนินไปในฐานะลูกศิษย์ผู้ติดตามของผีพื้นถิ่นเมืองเชียงใหม่คนดังกล่าว และได้แนะนำและชักจูงร่างทรงเทพเจ้าในศาสนาฮินดู จำนวนหนึ่งที่ยินดีให้ความร่วมมือและเข้าร่วมการวิจัย

3.5 การเตรียมตัวเข้าพื้นที่

การเตรียมตัวเข้าพื้นที่ในการเก็บข้อมูล ผู้ศึกษาได้ทำการเตรียมตัวทั้งด้านของข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่วิจัย และข้อมูลเบื้องต้นในประเด็นที่ทำการศึกษา โดยการค้นคว้าด้านเอกสาร เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาและเข้าพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม พร้อมทั้งการเตรียมแนวคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ เครื่องบันทึกเสียงเพื่อบันทึกข้อมูลในการสัมภาษณ์ กล้องถ่ายรูปเพื่อบันทึกภาพบางส่วนที่จะนำมาประกอบในงานวิจัย เพื่อการได้มาซึ่งข้อมูลที่จะนำไปทำการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดต่อไป

3.6 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยการเชื่อมโยงแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้ศึกษาได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยวิธีการตรวจสอบแหล่งของข้อมูล ซึ่งแหล่งที่จะทำการพิจารณาตรวจสอบ แบ่งออกเป็น 3 แหล่ง คือ

- 1) แหล่งเวลา โดยการเก็บข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกัน การให้ข้อมูลของร่างทรงในช่วงเวลาใหม่ยังสอดคล้องกับข้อมูลที่ร่างทรงให้ก่อนหน้านั้นหรือไม่ หากไม่สอดคล้องกันก็จะดำเนินการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อยืนยันหาข้อสรุป
- 2) แหล่งสถานที่ ข้อมูลที่ได้จากร่างทรง เมื่อร่างทรงให้ข้อมูลจากพื้นที่พิธีกรรมแห่งหนึ่งแล้ว หากครั้งต่อไปร่างทรงดังกล่าวเดินทางเข้าร่วมพิธีกรรมยังอีกสถานที่หนึ่ง การให้ข้อมูลยังคงสอดคล้องกันหรือไม่ และการเข้ารับการปรึกษายังตำแหน่งของร่างทรงเองจะยังคงให้ข้อมูลเหมือนเดิมหรือไม่

- 3) แหล่งบุคคล จากการซักถามผู้ขอรับคำปรึกษาต่างๆ จากร่างทรง ว่ามีการให้ข้อมูลที่เหมือนกันหรือไม่อย่างไร สถานะของบุคคลที่แตกต่าง ร่างทรงมีการให้ข้อมูลที่เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสาร และการทบทวนวรรณกรรม รวมถึงจากข้อมูลที่ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ ทั้งจากการจดบันทึก การสังเกต และการสัมภาษณ์ โดยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ช่วง คือ

- 1) การวิเคราะห์ระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล (Interim Analysis) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงประเด็น รวมทั้งไม่ก่อให้เกิดการเก็บข้อมูลในลักษณะที่ซ้ำซ้อน หรือเกินความจำเป็น เมื่อได้ข้อมูลแล้วจึงทำการจำแนกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามที่ได้กำหนดไว้ เพื่อสามารถเห็นถึงข้อมูลที่ได้มาว่าในแต่ละหมวดหมู่มีปริมาณของข้อมูลมากน้อยเพียงใดเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลหรือไม่ และสามารถออกแบบการเก็บข้อมูลให้เหมาะสมในส่วนที่ยังขาด เพื่อการได้มาซึ่งข้อมูลที่มีคุณภาพภายใต้ขีดความสามารถและข้อจำกัดของเวลา
- 2) การวิเคราะห์หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้น (Final Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จำแนกออกเป็นหมวดหมู่มาจัดเรียงเพื่อชี้ให้เห็นประเด็นในการศึกษาที่ชัดเจนขึ้น และทำการสรุปข้อมูลให้มีความสอดคล้องตามเป้าหมายของวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ โดยนำแนวคิดและทฤษฎีที่ได้กำหนดเป็นตัวกำหนดในการวิเคราะห์ข้อมูลทุกส่วนเพื่อสรุปผลการศึกษาต่อไป